

Vytváření specializovaných souborných katalogů (rukopisů, prvotisků, vzácných tisků, speciálních dokumentů)

Studijní text

Kvalifikační úroveň 7

Verze 1.0

Autor: Mgr. Jindřich Marek, Ph.D.

Konzultantka: PhDr. Lenka Veselá, Ph.D.

Ostrava 2021

VISK VEŘEJNÉ
INFORMAČNÍ SLUŽBY
KNIHOVEN

Odborná způsobilost	Vytváření specializovaných souborných katalogů (rukopisů, prvatisků, vzácných tisků, speciálních dokumentů)
Profesní kvalifikace	Knihovník specialista katalogizátor (kód: 72-015-T) Systémový knihovník specialista/systémová knihovnice specialistka (kód: 72-024-T)
Kvalifikační úroveň	7
Klíčová slova	Rukopisy, prvatisky, vzácné tisky, souborné katalogy, retrospektivní bibliografie, Manuscriptorium, Knihověda.cz, bohemika, identifikace vydání.
Anotace	Tento studijní text se zabývá vytvářením specializovaných souborných katalogů historických knižních fondů. Po úvodu věnovaném historickým knižním fondům a jejich skladbě jsou v něm odděleně pro rukopisy a tištěnou produkci popsána specifika těchto médií, jejich české souborné katalogy, standardy, které se zde používají, a způsob přispívání do souborných katalogů. Dále je popsán souborný katalog rukopisů Manuscriptorium a jeho služby a na závěr integrované databáze bohemikálních tisků a rukopisů do roku 1800 v portálu Knihověda.cz a postup identifikace vydání bohemikálních starých tisků v portálu. Je určen pracovníkům paměťových institucí, kteří spravují a zpracovávají historický knižní fond a rádi by svoje záznamy zapojili do souborných katalogů.

Tvorba studijních textů je realizována za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky v rámci projektu Veřejné informační služby knihoven (VISK 1).

Zkouška z odborné způsobilosti **Vytváření specializovaných souborných katalogů (rukopisů, prvotisků, vzácných tisků, speciálních dokumentů)** má 3 části, zkoušený musí splnit tato kritéria hodnocení:

Kritéria hodnocení	Způsob ověření
a Charakterizovat všechny technologické postupy při přispívání do Souborného katalogu ČR – monografie a Souborného katalogu ČR – periodika	Ústní ověření
b Vysvětlit pracovní postupy při budování vybraného krajského nebo oborového souborného katalogu, který je budován v jednotném knihovnicko-informačním systému, a popsat jeho služby	Ústní ověření
c Zjistit dostupnost tří zahraničních monografií v centrální národní knihovnické databázi nebo portálu a popsat pracovní postup při vyhledávání	Praktické předvedení a ústní ověření

Tento text pro vás připravil Mgr. Jindřich Marek, Ph.D., Ústav informačních studií a knihovnictví, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Jindrich.Marek@ff.cuni.cz.

Text konzultovala PhDr. Lenka Veselá, PhD., Knihovna Akademie věd ČR, vesela@lib.cas.cz.

OBSAH

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍHO TEXTU	5
1 HISTORICKÉ KNIŽNÍ FONDY	6
1.1 Skladba historických knižních fondů.....	6
1.2 Zpracování historických knižních fondů.....	7
1.3 Souborné katalogy historických knižních fondů	8
2 RUKOPISY.....	9
2.1 Popis rukopisů	9
2.2 Formální požadavky na záznam pro souborný katalog.....	10
2.3 Způsob přispívání do souborného katalogu.....	11
3 PRVOTISKY, STARÉ TISKY A SPECIÁLNÍ DOKUMENTY.....	12
3.1 Identifikace vydání: národní retrospektivní bibliografie	12
3.1.1 Souborné a národní retrospektivní bibliografie v zahraničí	13
3.1.2 Národní retrospektivní bibliografie v České republice.....	14
3.2 Popis exemplářových znaků	16
3.3 Formální požadavky na záznam pro souborný katalog.....	17
3.4 Způsob přispívání do souborného katalogu.....	18
4 MANUSCRIPTORIUM.....	19
5 KNIHOVĚDA.CZ	23
5.1 Identifikace bohemikálních starých tisků	24
5.2 Hlášení nově nalezeného vydání nebo exempláře	30
SHRNUTÍ STUDIJNÍHO TEXTU	31
LITERATURA.....	32
PŘÍLOHY	36

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍHO TEXTU

ÚVOD

Tento dokument se zabývá **vytvářením záznamů pro souborné katalogy k historickým knižním fondům** (rukopisy, inkunábule, staré tisky a další speciální dokumenty). U rukopisů se seznámíme se základními zásadami jejich popisu, formálními požadavky na záznam a způsobem přispívání do souborného katalogu rukopisů *Manuscriptorium*. U tisků se analogickým způsobem seznámíme se specifiky jejich popisu, s databázemi, ve kterých je možné příslušné vydání identifikovat, dále se základními exemplářovými znaky, které je vhodné sledovat, a opět s formálními požadavky a se způsobem přispívání do *Souborného katalogu ČR*. Ani v jednom případě nemůže tento text nahradit katalogizační příručku; snaží se spíše osvětlit, na co se při zpracování těchto dokumentů zaměřit, a především, kde hledat relevantní informace. Další oddíly, které je možné považovat za případové studie, se věnují *Manuscriptoriu*, které je českým souborným oborovým katalogem rukopisů, a národní retrospektivní bibliografii v portálu *Knihověda.cz*. V této závěrečné kapitole je také obsažen návod, jak postupovat, když po ověření daného vydání v portálu *Knihověda.cz* zjistíme, že jsme objevili nový exemplář bohemikálního tisku.

PO PROSTUDOVÁNÍ STUDIJNÍHO TEXTU BUDETE UMĚT

- Charakterizovat všechny technologické postupy při přispívání do *Souborného katalogu ČR – monografie* a *Souborného katalogu ČR – periodika*,
- vysvětlit pracovní postupy při budování vybraného krajského nebo oborového souborného katalogu, který je budován v jednotném knihovnicko-informačním systému, a popsat jeho služby,
- zjistit dostupnost tří zahraničních monografií v centrální národní knihovnické databázi nebo portálu a popsat pracovní postup při vyhledávání.

KLÍČOVÁ SLOVA / STUDIJNÍ OPORY

Rukopisy, prvotisky, vzácné tisky, souborné katalogy, retrospektivní bibliografie, Manuscriptorium, Knihověda.cz, bohemika, identifikace vydání.

1 HISTORICKÉ KNIŽNÍ FONDY

1.1 Skladba historických knižních fondů

Historický knižní (knihovní) **fond** je sbírka speciálních dokumentů uložená v knihovně. Sestává z rukopisů, prvotisků, starých a vzácných tisků (viz definice níže). Současný český knihovní zákon ohraničuje historický knižní fond rokem 1860, ale uvažuje se o posunu této hranice k roku 1900.¹

DEFINICE

Rukopis je kniha psaná rukou. Literární rukopisy, které bývají uloženy v knihovnách, neměly úřední charakter. Ve středověku rukopisná kniha dominovala knižní kultuře, od padesátých let 15. století začala být doplňována knihtiskem, který kolem roku 1500 převážil, nicméně druhotná rukopisná produkce omezená jen na některé literární žánry koexistovala s tištěnou produkcí i v dalších staletích. Rukopisy se ale objevují i později, zpravidla jako předlohy pro tisk, případně jako autorská díla, která z nějakého důvodu nebyla zamýšlena pro tisk.

Prvotisk (inkunábule) je kniha vytištěná v období od počátků knihtisku do roku 1500 (včetně). První prvotisky napodobovaly po vizuální stránce rukopisy; od devadesátých let 15. století získaly knihy, pokud jde o rozložení stránky a formální znaky (titulní list apod.), přibližně dnešní podobu. Od sedmdesátých let začaly prvotisky v dobových knihovnách převažovat, po roce 1500 tištěná kniha rukopisy ve značné míře vytlačila.

Pojem **vzácný tisk** označuje takové tisky, které jsou cenné kvůli svému stáří (viz starý tisk), nebo mladší tisky hodnotné kvůli jejich jedinečnému obsahu, výtvarné výzdobě apod.

Starý tisk je kniha tištěná do roku 1800 (včetně). Tento rok je zároveň často chápán jako konec raného novověku a počátek moderní doby. Z hlediska knižní kultury byl významnějším mezníkem přibližně rok 1830, kdy se při výrobě knih přešlo od vylepšeného Gutenbergova ručního lisu ke strojové výrobě knih. Jako speciální kategorie bývají někdy vyčleňovány **paleotypy** (knihy tištěné do roku 1550, případně 1530), jejichž formální podoba je bližší předchozímu období. V každém případě zvláštní pozornost v rámci každého fondu zaslouží tisky 16. století.

Jako **speciální dokumenty** chápeme v rámci historických knižních fondů především **staré mapy** (mapy tištěné do roku 1800), na které se přiměřeně vztahují zásady zpracování pro moderní mapy, ale také různé další **tištěné jednodlisy** apod. Problematika zpracování a zpřístupnění těchto dokumentů je natolik specializovaná,

¹ ČESKO. 257/2001 Sb. Knihovní zákon. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?r=2001&cz=257>, § 2, odst. e)

že ji v tomto dokumentu zaměřeném obecněji na historické knižní fondy nelze postihnout.

1.2 Zpracování historických knižních fondů

Ačkoliv rukopisy i tisky byly projevem knižní kultury, při jejich zpracování je třeba brát v úvahu rozdíly mezi těmito médii. Především je nutné přihlédnout k tomu, že každý rukopis je unikátem, kdežto tištěné knihy byly vydávány ve stovkách, později tisících shodných výtisků.

U **rukopisů** je třeba do detailu zkoumat nejen jejich texty (a zaznamenávat např. i jejich začátky a konce), ale i jejich fyzickou stránku. Proto se obvyklé elektronické formáty užívané k popisu knih pro rukopisy nehodí a je třeba užít formát, který zaznamená specifika rukopisného popisu a bude detailně strukturovaný (kvůli vyhledávání). Takovým formátem je formát TEI založený na bázi značkovacího jazyka XML. Popisu rukopisů se věnuje příslušná kapitola *TEI Guidelines* (Zásad TEI) nazvaná *Manuscript Description* (Popis rukopisů).² Pro vlastní pochopení rukopisného média a zásad jeho popisu, které je možné reprezentovat v tomto formátu, je možné využít starší *Zásady popisu rukopisů*, které jsou obecně věnovány středověkým rukopisům, ale obsahují i kapitolu věnovanou zjednodušeným popisům novověkých rukopisů,³ případně knihu Michala Dragouna, která se zaměřuje na středověké rukopisy.⁴ Na obecné rovině platí, že pro zpracování rukopisů je třeba znát staré písmo a alespoň do jisté míry také příslušný jazyk (v našem prostředí obvykle zejména latinu, staročeštinu a němčinu). Při zpracování rukopisů je třeba úzce spolupracovat s odborníky z Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR nebo Oddělení pro soupis a studium rukopisů Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, kteří jsou schopni poskytnout nezbytnou metodickou a případně i praktickou pomoc.

Zpracování **starých tisků** je snazší v tom ohledu, že písmo starých tisků je více standardizované a tato média se více podobají moderním knihám. I zde je třeba se držet doporučených katalogizačních postupů, které zohledňují specifika starých tisků.⁵ Klíčová je identifikace příslušného vydání v souborných či národních retrospektivních bibliografiích (viz níže) a popis alespoň základních exemplářových znaků. Při katalogizaci se užívá stejný formát jako u moderních knih (MARC 21), zpracování se řídí pravidly RDA, jmenné zpracování zohledňuje ISBD a věcné MDT/Konspekt. Zpracování **prvotisků** se řídí analogickými zásadami, ale vzhledem k tomu, že prvotisky ještě často nemají mnohé znaky pozdějších knih, jsou jejich identifikace a zpracování obtížnější než u starých tisků. Také při zpracování prvotisků

² *Text Encoding Initiative: Guidelines*. Dostupné z: <https://tei-c.org/guidelines/>

³ *Zásady popisu rukopisů*. Dostupné z:

https://www.mua.cas.cz/sites/default/publicFiles/SOUBORY/2015/09/22/11-22-33/rkp_zasady.pdf

⁴ DRAGOUN, Michal. *Středověké rukopisy v českých zemích: handbušek kodikologa*. Praha:

Scriptorium, 2018

⁵ PALÍČKOVÁ, Tereza. *Stručná rukověť pro katalogizaci starých tisků podle RDA*. Dostupné z:

<https://text.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/oddeleni-rukopisu-a-starych-tisku/strucna-rukovet-pro-katalogizaci-starych-tisku-podle-rda>

a starých tisků je vhodné být v kontaktu s odborníky z Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny, kteří poskytují metodické vedení.

Níže se alespoň v základních bodech věnujeme zpracování rukopisů, prvotisků a starých tisků. Tyto informace nemůžou ani na základní úrovni pokrýt nesmírně komplexní problematiku zpracování a zpřístupnění historických knižních fondů. Naznačují pouze základní problémy zejména ohledně jejich zpracování a odkazují na další zdroje. Podobně vysoce specializovaná a speciální kvalifikaci vyžadující je problematika zpracování dalších **speciálních fondů**, kterým v tomto dokumentu není věnována zvláštní pozornost.

1.3 Souborné katalogy historických knižních fondů

Při pořizování souborných katalogů je nutné pracovat odděleně na jedné straně s rukopisy a na druhé straně s prvotisky a starými či vzácnými tisky (či speciálními dokumenty). Důvodem jsou jednak odlišnosti v jejich zpracování zmíněné v předchozím oddílu, jednak fakt, že každé z těchto médií je zpracováváno pro jiný souborný katalog a je nutné se přitom držet odlišných pravidel.

Pro oblast **rukopisů** není na světové úrovni mnoho souborných katalogů; katalogy rukopisů jsou ale v některých případech agregované na národní úrovni. Určitou výjimkou je evropský portál *Europeana*, který ale zpřístupňuje různá média, nejen rukopisy.⁶ V přehledu témat je sice v současné době možné si rukopisy vybrat, ale mezi výsledky jsou zobrazeny i digitalizáty jiných médií než rukopisů (tedy funkčnost systému zde ještě není stoprocentní).⁷ Jedním ze zdrojů, který zapojuje rukopisy do portálu **Europeana**, je i souborný katalog *Manuscriptorium*, který vytváří Národní knihovna ČR.⁸ Přispívají do něho české, ale i některé zahraniční knihovny. Vedle katalogových záznamů obsahuje i mnoho digitálních kopií celých rukopisů.

Prvotisky, staré tisky a mapy jsou v zahraničí zahrnuty zejména v různých národních a regionálních souborných katalozích. Důležité jsou zejména retrospektivní bibliografie (databáze vydání tisků), zahraniční i české, o kterých se zmíníme níže. V České republice jsou záznamy k tiskům zahrnuty v *Souborném katalogu ČR*, který vytváří také Národní knihovna ČR (název příslušné podbáze je *Staré tisky a mapy*, jsou zde ale i záznamy k prvotiskům).⁹ Přispívají do něho různé české knihovny. Dalším souborným katalogem, který obsahuje rukopisy, prvotisky, staré tisky i mapy, je v České republice souborný katalog *Historické fondy*, který vytváří Moravská zemská knihovna v Brně (poslední úpravy tohoto webu proběhly v roce 2015; neobsahuje aktuální záznamy přinejmenším pro Národní knihovnu ČR, ale zřejmě ani pro další knihovny).¹⁰

⁶ *Europeana: objevte inspirující evropské kulturní dědictví*. Dostupné z: <https://www.europeana.eu/cs>

⁷ *Manuscripts: Explore the roots of European written culture through manuscripts from antiquity to the early print era*. Dostupné z: <https://www.europeana.eu/cs/collections/topic/17-manuscripts>

⁸ *Manuscriptorium: Digital Library of Written Cultural Heritage*. Dostupné z: <https://www.manuscriptorium.com>

⁹ *Souborný katalog České republiky*. Dostupné z: <https://www.caslin.cz>

¹⁰ *Historické fondy*. Dostupné z: <http://projekt.historickefondy.cz>

2 RUKOPISY

2.1 Popis rukopisů

Jak už bylo zmíněno výše, literární rukopisy uložené v knihovnách a dalších paměťových institucích se v elektronické podobě popisují zpravidla **ve formátu TEI na bázi XML**. Při popisu rukopisů je nejprve třeba porozumět specifikům rukopisné knihy, která se významně liší od dnešní knihy tištěné. Pro středověké rukopisy může být vhodným úvodem kniha Michala Dragouna,¹¹ pro mladší rukopisy úvod k repertoriu rukopisů z muzejních sbírek.¹² Obě tyto pomůcky zároveň osvětlují, na co se zaměřit při popisu. Vhodným textem jsou také *Zásady popisu rukopisů*,¹³ jež přinášejí návod na tvorbu popisů pro tištěné katalogy. Pro prvotní seznámení s využitím formátu TEI pro popis rukopisů je možné doporučit článek, který zároveň nabízí srovnání formátu se *Zásadami popisu rukopisů*.¹⁴

Každý popis rukopisu by měl zahrnovat několik základních prvků: **záhlaví**, které shrnuje hlavní informace zejména o fyzickém stavu rukopisu, údaje o jeho uložení (signatura) apod. Dalším prvkem je popis tzv. vnitřních znaků rukopisu, tedy **obsah**, rozpis jednotlivých textů obsažených v rukopisu. Každý z textů, který je v rukopisu zapsán, se popisuje v podrobné struktuře a zejména u starších rukopisů se kvůli možnému ztotožnění s dalšími zápisy zaznamenává také znění začátků a konců textových jednotek (incipity a explicity), samozřejmě i písařské závěry (kolofony), znění rubrik (nadpisů) apod. U rukopisů je také velmi důležité popsat formální, vnější znaky knihy. **Fyzický popis** pojímá rukopis jako předmět a věnuje se podrobně jeho dochování. Zásadní je také **provenience** rukopisu, tedy doba a místo jeho vzniku a případné vlastnické záznamy, které jsou v kodexu. I v případě, že jsou tyto záznamy z dnešního pohledu obtížně čitelné, je vhodné zmínit jejich existenci či se poradit s odborníkem, protože často přinášejí cenné informace pro dějiny knihoven. Závěrečná část popisu přináší **přehled bádání o kodexu** (seznam literatury) a další **doplňující informace**, které nepatří do některé z předchozích částí.

Inspiraci pro katalogizaci rukopisů je možné hledat také v již publikovaných popisech, a to jak v tištěných katalogích, tak v *Manuscriptoriu* nebo *Databázi rukopisů a kodikologické literatury*.¹⁵

¹¹ DRAGOUN, Michal. *Středověké rukopisy v českých zemích: handbušek kodikologa*. Praha: Scriptorium, 2018.

¹² LINDA, Jaromír et al. *Repertorium rukopisů 17. a 18. století muzejních sbírek v Čechách*. I–II. Praha: Karolinum, 2003–2007.

¹³ *Zásady popisu rukopisů*. Dostupné z:

https://www.mua.cas.cz/sites/default/publicFiles/SOUBORY/2015/09/22/11-22-33/rkp_zasady.pdf

¹⁴ MAREK, Jindřich. Využití standardu TEI pro popis literárních rukopisů a edice textů. *Archivní časopis*. Roč. 64, č. 4, 2014, s. 341–355.

¹⁵ *Databáze rukopisů a bibliografie kodikologické literatury*. Dostupné z:

<http://tslanius.mua.cas.cz/KATALOG>

2.2 Formální požadavky na záznam pro souborný katalog

Do *Manuscriptoria* je možné přispívat buď pouze katalogovými záznamy (v terminologii níže odkazovaných dokumentů „evidenční záznamy“), nebo také digitálními kopiemi rukopisů, které zůstanou uloženy v původním umístění („komplexní digitální dokument“ je podle dokumentace digitální reprezentace rukopisu, tedy katalogový záznam a digitální kopie). To už ale přesahuje záběr souborného katalogu rukopisů, a proto se v následujícím textu zaměříme na požadovanou **strukturu metadat v katalogovém záznamu**. Tato struktura by měla odpovídat schématu **TEI P5 ENRICH**.

Formát **TEI** (*Text Encoding Initiative*) je vyjádřen v jazyce XML a je určen pro digitální reprezentaci textů.¹⁶ Aktuální verze se označuje **P5** (v jejím rámci se ještě rozlišují podverze označované číselně, např. 4.3.0; změny v rámci podverzí by měly být zpětně kompatibilní). **ENRICH** je přizpůsobené schéma vytvořené na bázi TEI P5 speciálně pro *Manuscriptorium* v rámci stejnojmenného evropského projektu.

XML je značkovací jazyk (vlastně metajazyk),¹⁷ který sestává z elementů. Každý element obsahuje zpravidla párové tagy, počínající a ukončující, jejichž název je uzavřen ve špičatých závorkách, koncový tag je uvozen lomítkem.

```
<tag>pole elementu</tag>
```

V poli elementu může být zapsán prakticky jakýkoliv text (znaků se speciálním významem je v XML minimum). Pro text se v XML užívá zpravidla kódování UTF-8.

U počínajícího tagu může být uveden atribut a jeho hodnota:

```
<tag atribut="hodnota atributu">pole elementu</tag>
```

Jeden z elementů je vždy kořenový, všechny ostatní elementy jsou v něm obsaženy. Elementy je možné vnořovat, ale ne křížit. Dokument má tedy **stromovou strukturu**.

Pravidla formátování dokumentu vyjadřuje **schéma**, které může mít různé notace zápisu, např. DTD, XSD, Relax NG. Každý XML dokument obsahuje hlavičku s odkazem na soubor se schématem (na jeho umístění online, nebo lokálně). XML dokument **musí být validní**, tedy jeho strukturu a obsah musí být možné ověřit vůči schématu speciálním programem nazývaným validátor. Validátory bývají součástí XML editorů, které provádějí validaci dokumentu průběžně. Protože formát XML je založen na textu, je možné jej editovat jakýmkoliv editorem, ale nejvhodnější je užívat **specializovaný XML editor**, který obsahuje nástroje usnadňující editaci tohoto typu souborů. K dispozici je mnoho komerčních i volně dostupných (na bázi open source) programů.

Pro popis rukopisů v elektronickém prostředí je třeba mít základní znalost formátu TEI P5, alespoň jeho **modulu pro popis rukopisů** (resp. elementů z příbuzných modulů,

¹⁶ *Text Encoding Initiative: Guidelines*. Dostupné z: <https://tei-c.org/guidelines/>

¹⁷ *Extensible Markup Language (XML)*. Dostupné z: <https://www.w3.org/XML/>

které se v popisech rukopisů využívají). K tomu je možné konzultovat příslušnou kapitolu z *TEI Guidelines*, kde jsou uvedeny také příklady popisů.¹⁸

Při vytváření popisů pro *Manuscriptorium* je třeba držet se *Definice digitálního dokumentu pro potřeby zpřístupnění a trvalého uložení v podprogramu VISK6*, která podrobně popisuje u jednotlivých elementů možné hodnoty.¹⁹ Dá se říct, že se jedná o komentované schéma. Na jiném místě je k dispozici i komplexnější informace o schématu TEI P5 ENRICH, která lépe než předchozí odkázaný dokument vystihuje **strukturu katalogového záznamu k rukopisu** a odpovídá přibližně dokumentaci k modulu pro popis rukopisů v rámci *TEI Guidelines*, která byla dostupná v době řešení projektu ENRICH.²⁰

Uživatelé, jejichž kompetence umožňuje vytváření popisů rukopisů, ale nemají znalost standardu TEI P5, mohou využít **online nástroj M-Tool**.²¹ Ten je dostupný v angličtině (ve stejném jazyce je dostupná i jeho dokumentace) a umožňuje po zadání údajů do textových polí vygenerovat záznam k rukopisu validní podle schématu TEI P5 ENRICH.

2.3 Způsob přispívání do souborného katalogu

Zásady spolupráce jsou nastíněny přímo na stránkách *Manuscriptoria*.²² Především je třeba uzavřít *Smlouvu o poskytování práv při budování zdroje Manuscriptorium* s Národní knihovnou ČR, a dále prodiskutovat technické detaily přispívání s technickým správcem *Manuscriptoria*. Záznamy k rukopisům musejí především splňovat požadavky, o kterých byla zmínka v předchozím oddílu. O způsobu jejich zasílání se dokumentace nezmiňuje, ale nevylučuje ani pravidelný harvesting (automatizované sklizení) nově vytvořených nebo aktualizovaných záznamů.

¹⁸ *Manuscript Description*. Dostupné z: <https://www.tei-c.org/release/doc/tei-p5-doc/en/html/MS.html>

¹⁹ *Definice digitálního dokumentu pro potřeby zpřístupnění a trvalého uložení v podprogramu VISK6*. Dostupné z:

http://www.manuscriptorium.com/sites/default/files/docs/manuscriptorium_visk6_definice.pdf

²⁰ *TEI P5 ENRICH schéma*. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/cs/tei-p5-enrich-schema-cs>

²¹ *M-Tool Online*. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/apps/m-tool/m-tool.php>

²² *Spolupráce*. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/cs/spoluprace-s-manuscriptoriem>

3 PRVOTISKY, STARÉ TISKY A SPECIÁLNÍ DOKUMENTY

3.1 Identifikace vydání: národní retrospektivní bibliografie

V následujícím textu se budeme zmiňovat zejména o **starých tiscích**, ale uváděné poznatky je možné vztáhnout i na další typy dokumentů, zejména na prvotisky či případně na další speciální dokumenty. Zároveň je vhodné zmínit, že zatímco prvotisky je možné vzhledem k jejich fyzické podobě, obvyklé absenci titulního listu apod. identifikovat jen obtížně, staré tisky se běžně vyskytují ve fondech různých paměťových institucí a zejména mladší staré tisky se navenek příliš neliší od moderních knih.

Při popisu tištěné knihy je na začátku nejzásadnější **identifikace vydání**. Vycházíme přitom z údajů prezentovaných na titulním listu, zejména autora, titulu, místa vydání, nakladatele a roku vydání. Tyto údaje je možné dohledat v **národních retrospektivních bibliografiích**, jež obsahují retrospektivní přehled tiskařské produkce na určitém území řazený **podle jednotlivých vydání**. Často jsou zde i odkazy na digitální kopie jednotlivých exemplářů, takže je možné ověřit identitu vydání přímo srovnáním exempláře s digitální kopií. Rozhodně **doporučujeme dohledávání vydání starých tisků v bibliografiích** vytvářených specialisty, a to spíše než v různých souborných katalozích (např. KVK – *Karlsruher Virtueller Katalog*).²³ Záznamy v takových souborných katalozích totiž často mají elementární nedostatky.

V případě úspěšné identifikace vydání v bibliografii získáme také **identifikátor**, který jednoznačně odkazuje na příslušné vydání (srov. níže). Ten je třeba v záznamu uvést a je možné i celý záznam z bibliografie převzít. Autor se v záznamu uvádí v autoritní podobě, titul je možné převzít z bibliografie, resp. s přihlédnutím k *Pravidlům jmenné katalogizace starých tisků*.²⁴

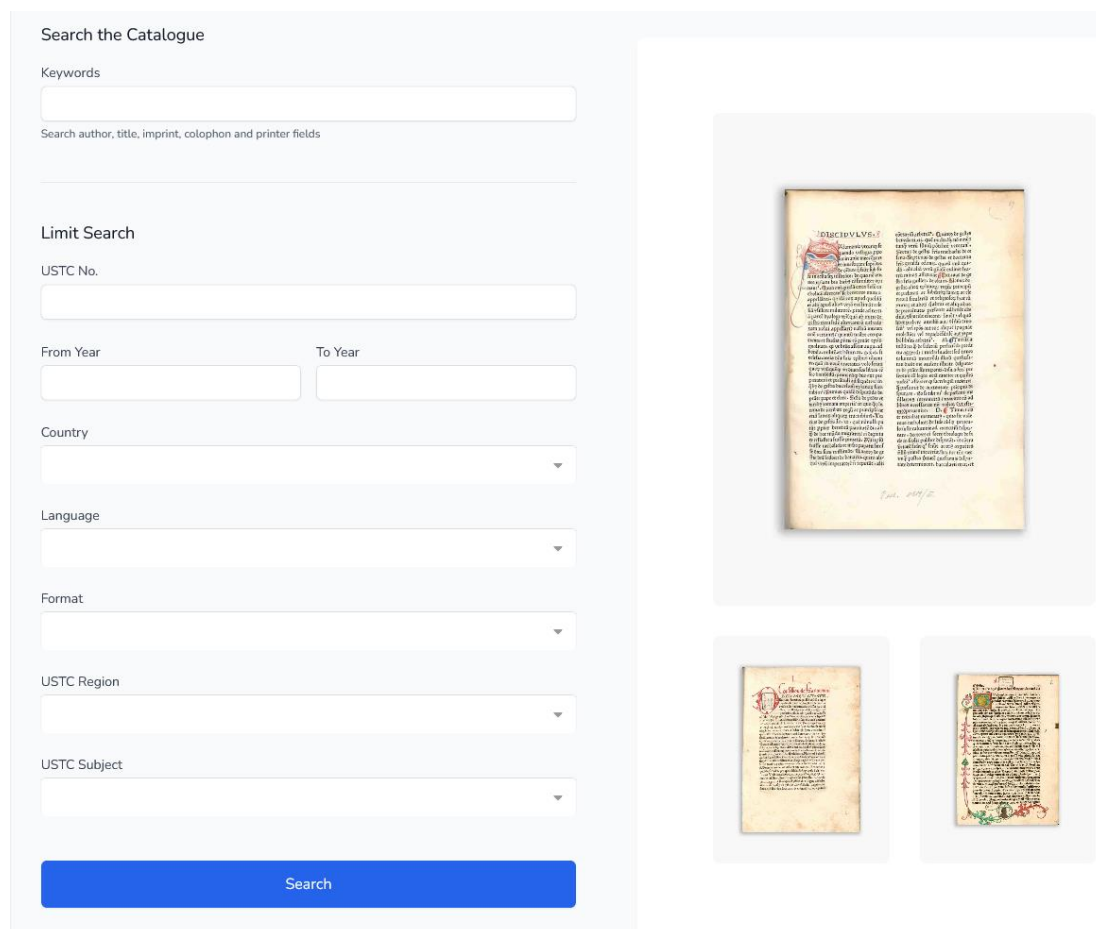
Identifikace by měla začít vhodným **výběrem retrospektivní bibliografie**. Pokud se jedná o **bohemikální starý tisk** (viz definice níže), je třeba jej hledat v českých retrospektivních bibliografiích, jinak podle místa vydání v bibliografiích zahraničních.

²³ KVK – *Karlsruher Virtueller Katalog*. Dostupné z: <https://kvk.bibliothek.kit.edu>. Na druhou stranu nespornou výhodou tohoto katalogu je možnost vyhledávat zároveň v retrospektivních bibliografiích VD16, VD17, VD18, EDIT 16, v českém *Souborném katalogu*, na serverech antikvariátů, v digitálních knihovnách *Europeana*, *Google Books*, *Hathi Trust*, *Internet Archive* apod.

²⁴ URBÁNKOVÁ, Emma, WIZDÁLKOVÁ, Bedřiška a HORÁK, František, *Pravidla jmenné katalogizace starých tisků, prvotisků a rukopisů*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971

3.1.1 SOUBORNÉ A NÁRODNÍ RETROSPEKTIVNÍ BIBLIOGRAFIE V ZAHRANIČÍ

Pro identifikaci vydání jakéhokoliv starého tisku jsou nejcennější **souborné bibliografie**. Přední místo mezi nimi zaujímá *Universal Short Title Catalogue* (USTC),²⁵ jehož původním a zcela dokončeným záměrem bylo evidovat tiskařskou produkci od jejích počátků do konce 16. století. Nyní byl jeho časový záběr rozšířen až po rok 1700 (kompletní má být v roce 2023), takže zejména mladší tisky je třeba hledat jinde. Jsou zde také odkazy na digitální kopie. Jediným identifikátorem v této databázi je číslo USTC. Vytváří ji University of St Andrews ve spolupráci s University College, Dublin.

Obrázek č. 1 – Vyhledávání v retrospektivní bibliografii USTC (detail)

Starší databázi tiskařské produkce, jejíž časový rozsah sahá až k roku 1830, je *Heritage of the Printed Book Database* (HPB, dříve *Hand Press Book Database*).²⁶ Databáze HPB má vlastní jedinečný identifikátor, jehož podoba je odvozena od zdroje dat. Databázi vytváří CERL (*Consortium of European Research Libraries*), obsahuje evropskou a severoamerickou tištěnou produkci a zaměřuje se na knihu vyšlou z ručního lisu.

²⁵ *Universal Short Title Catalogue: an open access bibliography of early modern print culture (USTC)*. Dostupné z: <https://www.ustc.ac.uk>

²⁶ *Heritage of the Printed Book Database (HPB)*. Dostupné z: <https://www.cerl.org/resources/hpb/>

Pro **prvotisky** je možné využít bibliografii *Incunabula Short Title Catalogue* (ISTC),²⁷ která obsahuje krátké záznamy ke všem známým vydáním prvotisků a také odkazy na digitální kopie. Bibliografii vytváří British Library, identifikátorem je číslo ISTC. Je zde možné najít odkazy i na starší bibliografie a katalogy inkunábulí.

Vedle těchto univerzálně založených zdrojů jsou k dispozici také zahraniční **národní retrospektivní bibliografie**. Z nich je zde možné uvést jen příklady.

V **Německu** jsou jednotlivé časové úseky do roku 1800 po staletích rozděleny mezi specializované knihovny.

období	název bibliografie (zkratka)	knihovna, web
1501–1600	Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts (VD16)	Bayerische Staatsbibliothek, München http://www.vd16.de
1601–1700	Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts (VD17)	Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel http://www.vd17.de
1701–1800	VD18-Datenbank: Das Verzeichnis Deutscher Drucke des 18. Jahrhunderts (VD 18)	Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, Göttingen http://www.vd18.de

Důležité jsou i některé další bibliografie z dalších **evropských zemí**.

země	název bibliografie (zkratka)	institute, web
Itálie	EDIT16. Censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo	Istituto Centrale per il catalogo unico delle biblioteche italiane e per le informazioni bibliografiche http://edit16.iccu.sbn.it
Švýcarsko	GLN 15-16. Une bibliographie de la production imprimée des 15 ^e et 16 ^e siècles des villes de Genève, Lausanne et Neuchâtel	Bibliothèque de Genève https://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/bge/gln/
Anglie	English Short Title Catalogue (ESTC)	British Library http://estc.bl.uk
Holandsko	De Short-Title Catalogus Netherlands (STCN)	Koninklijke Bibliotheek / OCLC http://www.stcn.nl
Belgie	De bibliografie van het handgedrukte boek (STCV)	Vlaamse Erfgoedbibliotheken https://www.stcv.be

3.1.2 NÁRODNÍ RETROSPEKTIVNÍ BIBLIOGRAFIE V ČESKÉ REPUBLICE

A/ Portál s integrovanými databázemi

Pro identifikaci **bohémikálních prvotisků a starých tisků** je základním zdrojem portál *Knihověda.cz* (k vyhledávání v tomto portálu srov. podrobněji kapitulu 5).²⁸ Tento portál obsahuje integrované bibliografické zdroje, výkladové texty a informace o novinkách v oblasti výzkumu bohémikálních rukopisů a starých tisků. Na vytvoření

²⁷ *Incunabula Short Title Catalogue* (ISTC). Dostupné z: <https://data.cerl.org/istc/search>

²⁸ *Bibliografické databáze bohémikálních tisků, rukopisů a moderní literatury*. Dostupné z: <https://knihoveda.lib.cas.cz>

portálu se podílely Knihovna AV ČR, Národní knihovna ČR a Masarykův ústav a Archiv AV ČR.

Databáze obsahuje **všechny tisky** vydané v tiskárnách na území dnešní České republiky, zahraniční vydání jazykově českých knih a cizojazyčných děl autorů pocházejících z území dnešní České republiky **do roku 1800**. Celkem se jedná o asi 60 000 evidovaných vydání. V případě, že je jeden nebo více exemplářů daného vydání dostupný v digitální podobě, obsahují záznamy v databázi odkaz na digitalizáty. (K obsahu integrované databáze viz podrobněji následující oddíl.)

Knihovněda.cz

CS EN

Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800

Databáze

Bibliografická databáze bohemikálních tisků, rukopisů a moderní literatury

Všechna pole

Pokročilé vyhledávání

Encyklo

Encyklopedie knihy

Lavírovaná perokresba zobrazující Nejsvětější Trojici, krále Přemysla Otakara II., Václava II., Václava III., sv. Annu Samotřetí, královny Kunhutu, Jitku a Elišku Rejčku. Zbraslavská kronika, 1393. Jihlava, >

Zobrazit detail>

Mapa

Mapa tiskařské produkce Čech a Moravy

Aktuality:

6. 12. 2021 | AKCE

Život svatých Ludmily: Nové objevy – nové souvislosti

Přednáškou Jakuba Izdného „Život svatých Ludmily: Nové objevy – nové souvislosti“ se zahájí cyklus tří přednášek věnovaných 1100. výročí mučednické smrti nejstarší světice českých zemí. V úterý 7. 12. 2021 od 17 hodin v Klementinu (vstup zdarma) nebo živý stream na FB.

2. 12. 2021 | AKTUALITY

Online přednáška: Mona Garloff – František Antonín Špork and his books

Přednáška Dr. Mony Garloff (Univerzita Innsbruck) věnovaná Františku Antonínu Šporkovi a jeho vydavatelské činnosti na počátku 18. století se uskuteční ve středu 8. 12. 2021 od 17:00 hodin online (Zoom). Přednášku pořádají Historický ústav AV ČR, v. v. i., Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a Filozofická fakulta Univerzity Pardubice.

1. 12. 2021 | AKTUALITY

Knihovnědňní detektivové

Dnes Knihovna AV ČR spustila první díl animovaného vědecko-popularizačního seriálu s názvem Knihovnědňní detektivové. Čeká nás sedm dílů, které doplní podcastová série a velké množství doprovodného materiálu, včetně nabídek doprovodných programů pro školy i veřejnost. Více na: <https://knihovnedni-detektivove.cz/> Další díly ohlásí, stejně jako dnes, zkouška sirén.

O portálu

RSS

Kontakty

Program na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II), identifikační kód DG16P02H015

© 2021 Knihovna AV ČR, v. v. i.

Obrázek č. 2 – Portál Knihovněda.cz (titulní stránka)

Doprovodným nástrojem je **mapa bohemikální tiskařské produkce do roku 1800**.²⁹ Tento nástroj umožňuje provádět vizuální analýzu bohemikální tiskařské produkce z hlediska jazykové, tematické a žánrové skladby. Vytvořila jej na základě dat obsažených v integrované databázi Knihovna AV ČR.

²⁹ Mapa tiskařské produkce Čech a Moravy do roku 1800. Dostupné z: <https://mapa.knihoveda.cz>

15

Souvislý kontextuální výklad o české knižní kultuře nabízí další složka portálu, **encyklopedie knihy**.³⁰ Věnuje se období od počátků české knižní kultury ve středověku až po vymizení knihy z ručního lisu na začátku 19. století a obsahuje také ilustrace a odkazy na elektronické faksimile v digitálních knihovnách. Vytvořily ji Národní knihovna ČR a Knihovna AV ČR; částečně vychází z publikované encyklopedie Petra Voita, ale mnoho hesel bylo vytvořeno zcela nově.

B / Jednotlivé databáze

Je možné pracovat i samostatně s jednotlivými databázemi, které jsou integrovány v portálu *Knihověda.cz*. Níže se budeme více věnovat jejich obsahu, aby bylo zřejmé, které tisky je možné v integrovaných databázích nalézt. Dvěma integrovanými databázemi k produkci bohemikálních prvotisků a rukopisů jsou:

Knihopis českých a slovenských tisků, který obsahuje českojazyčné tisky (resp. tisky obsahující minimálně jedno české slovo), jež byly vydány od počátku knihtisku do roku 1800 na historickém území původního Československa a v zahraničí.³¹ Vytváří jej Národní knihovna ČR. Jednoznačným identifikátorem je knihopisné číslo, např. K00032 či INC001.

Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků do roku 1800, která obsahuje v kontrastu ke *Knihopisu* cizojazyčná bohemika.³² Vytváří ji Knihovna AV ČR. V databázi jsou zařazena tiskařská bohemika podle následujících kritérií:³³

1. *cizojazyčné tisky z tiskáren na území dnešní České republiky, bez ohledu na národnost autora a literární žánr (nepopisují se pouze tisky úřední);*
2. *zahraniční vydání cizojazyčných děl autorů pocházejících z území dnešní České republiky;*
3. *cizojazyčné spisy cizích autorů vydané v zahraničí, jestliže svým obsahem, místem vzniku, osobou mecenáše apod. prokazují vztah k českému, moravskému či slezskému prostředí (v dnešních hranicích České republiky).*

Jednoznačným identifikátorem v databázi je číslo BCBT, např. BCBT39328.

3.2 Popis exemplářových znaků

Vedle identifikace vydání je vhodné popsat alespoň základní exemplářové znaky tisků. Ačkoliv byla tiskařská produkce unifikovaná, zejména v počátečním období ještě neexistovala např. nakladatelská vazba a **knižní vazby** byly vytvářeny individuálně pro potřeby majitelů knižních celků. Stejně tak tito majitelé vpisovali do knih své **vlastnické nebo čtenářské poznámky**. Ty jsou velmi cenné pro bádání o dějinách knihoven a čtenářství. V případě, že jsou tyto poznámky pro katalogizátora nečitelné, je vhodné v záznamu alespoň zmínit jejich existenci, případně se poradit

³⁰ *Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku*. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz>

³¹ *Knihopis českých a slovenských tisků*. Dostupné z: <http://www.knihopis.cz>

³² *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků do roku 1800 (BCBT)*. Dostupné z: <https://kvo.lib.cas.cz/cizojazyčna-bohemika/databaze-bcbt/>

³³ *Definice cizojazyčných bohemik*. Dostupné z: <https://kvo.lib.cas.cz/cizojazyčna-bohemika/bibliografie-cizojazycných-bohemikalních-tisků/definice-cizojazycných-bohemik/>

s odborníkem například z Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR nebo oddělení se stejným názvem v Národním muzeu.

V knihách se vyskytují vedle rukopisných vlastnických poznámek i další znaky, které vypovídají o jejich **provenienci** (původu a předchozích majitelích, ať už jimi byly instituce nebo jednotlivci). Jedná se o formu přiznání soukromé osoby či instituce k vlastnictví exempláře, především o tištěná exlibris (vyskytují se kdekoli uvnitř knihy, typicky na předním příděští, tj. na vnitřní straně přední desky) či **supralibros** (zpravidla na pokryvu desek, na hřbetu, ořízce či sponách).

Neocenitelnými pomůckami pro identifikaci předchozích majitelů jsou **databáze proveniencí**. Ze zdrojů k českým fondům je možné využít *Provenio*, které vytváří Národní muzeum.³⁴ Zdrojem s mezinárodním přesahem je *CERL Thesaurus*.³⁵ Pro některé další provenienční znaky knih je možné využít speciální databáze knižních vazeb či filigránů. V popisech knižních vazeb a dalších provenienčních znaků je třeba využívat **ustálenou českou terminologii**, která je shrnuta v *Encyklopedii knihy*.³⁶ Zde je možné také najít podrobnější poučení o jednotlivých exemplářových znacích knih, ať už se jedná o knižní vazbu, exlibris, supralibros nebo podobně.

3.3 Formální požadavky na záznam pro souborný katalog

Do *Souborného katalogu ČR* je možné přispívat pouze katalogovými záznamy (tedy nikoliv digitálními kopiemi, jak je to možné v *Manuscriptoriu*). *Souborný katalog* má v bázi SKC podbáze *Monografie*, *Periodika*, *Staré tisky a mapy*. Záznamy k prvotiskům a starým tiskům jsou zařazeny do poslední z nich, a to i v případě, že se jedná o periodické publikace.³⁷

Na stránkách *Souborného katalogu* je podrobně popsána **požadovaná struktura** „minimálního záznamu“ pro staré tisky (týká se i prvotisků) ve formátu MARC 21.³⁸ Vedle toho je třeba se držet dalších běžných katalogizačních standardů: RDA jako katalogizačních pravidel, ISBD pro jmenné zpracování, a notace MDT / Konspekt pro věcné zpracování.

Formát MARC 21 a uvedené katalogizační zásady jsou mezi knihovníky dobře známé, proto se jim zde speciálně nevěnujeme. Upozorňujeme pouze na to, že aby byl záznam v souborném katalogu pro odbornou veřejnost užitečný, je třeba, aby obsahoval **jednoznačný odkaz na bibliografii** (v poli 510); v případě bohemikálních

³⁴ *Provenio: virtuální rekonstrukce knižních celků*. Dostupné z: <https://www.provenio.net>.

³⁵ *CERL Thesaurus*. Dostupné z: <https://thesaurus.cerl.org>

³⁶ *Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku*. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz>

³⁷ V podbázi *Periodika* je v současné době pouze 12 záznamů ke starým tiskům, hlavně z Moravské zemské knihovny

³⁸ *Minimální záznam RDA/MARC 21 pro textové monografické zdroje – staré tisky*. Dostupné z: <https://www.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/minimalni-zaznam-rda-marc-21-pro-textove-monograficke-zdroje-2013-stare-tisky>

tisků je to číslo Knihopisu nebo číslo BCBT.³⁹ Je vhodné se zmínit také o exemplářových znacích (tady odkazujeme na předchozí oddíly této kapitoly).

3.4 Způsob přispívání do souborného katalogu

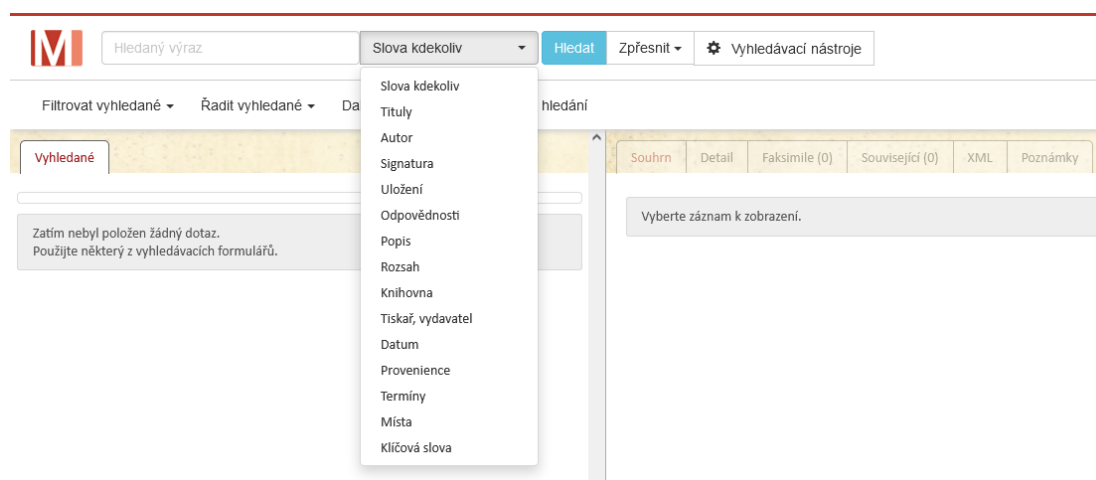
Knihovny mohou do *Souborného katalogu* **dodávat záznamy** či **opravovat dříve dodané záznamy**. Je třeba dodržovat konvenci pro pojmenování souborů s dávkami záznamů. Po navázání spolupráce a případném podpisu smlouvy je třeba záznamy umístit na FTP server *Národní knihovny ČR* a poslat správcům *Souborného katalogu* e-mail s informacemi o zasílané dávce. Celý postup, stejně jako podrobnější požadavky a doporučení k zasílaným záznamům lze najít na stránkách *Souborného katalogu*.⁴⁰

³⁹ K obojímu viz výše; k notaci zápisu ve formátu MARC 21 srov. PALIČKOVÁ, Tereza. *Stručná rukověť pro katalogizaci starých tisků podle RDA*. Dostupné z: <https://text.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/oddeleni-rukopisu-a-starych-tisku/strucna-rukovet-pro-katalogizaci-starych-tisku-podle-rda>

⁴⁰ *Jak přispívat do SK ČR*. Dostupné z: <https://www.caslin.cz/caslin/spoluprace/jak-prispivat-do-sk-cr>

4 MANUSCRIPTORIUM

Manuscriptorium plní funkci českého souborného katalogu rukopisů. Vedle záznamů z paměťových institucí v České republice agreguje i některé zahraniční zdroje. **Záznamy** (a digitální kopie) se do Manuscriptoria dostávají několika cestami. Jednak je to **digitalizace** v rámci *Národního programu digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů Memoriae Mundi Series Bohemica* (VISK 6).⁴¹ Digitální kopie, které v tomto dotačním programu vznikají, jsou začleněny do *Manuscriptoria* spolu s popisy (katalogovými záznamy). Zadruhé je to **katalogizace** rukopisů v paměťových institucích, při níž zpravidla nevznikají digitální kopie. Zatřetí je to už zmíněná **agregace** dalších zdrojů.

Obrázek č. 3 – Vyhledávání v Manuscriptoriu (detail)

Manuscriptorium jako jednotný knihovnicko-informační systém zohledňuje především specifika rukopisů jako média, a to ve struktuře záznamů a samozřejmě také při vyhledávání (viz prohledatelná pole na obrázku výše). Jak už jsme uvedli dříve, **katalogové** (inventární) **záznamy** jsou uloženy ve formátu TEI P5 ENRICH, který vznikl jako přizpůsobení mezinárodního standardu pro potřeby *Manuscriptoria*. **Digitální kopie** (vždy se jedná o digitální reprezentace celých svazků rukopisů) využívají aplikační rozhraní IIIF, které je v současnosti v podobně zaměřených digitálních knihovnách zavedeným standardem.⁴² **Obrazovým formátem** využívaným v *Manuscriptoriu* je zpravidla JPG, který vzniká při digitalizaci převodem z formátu TIFF.

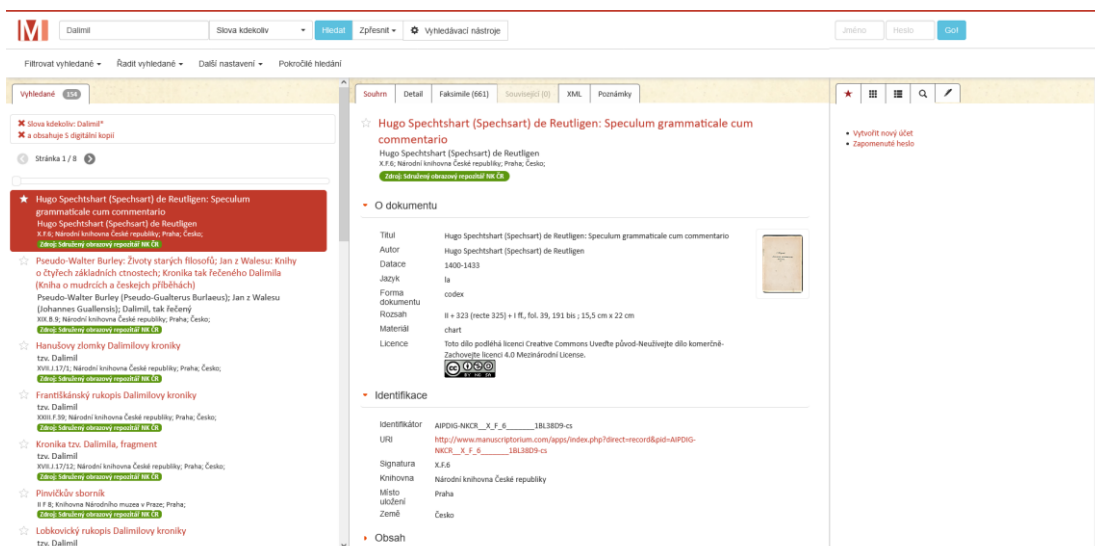
U tohoto souborného katalogu můžeme rozlišit jednak **služby pro knihovny**, které byly popsány výše v pasáži věnované přispívání do tohoto katalogu, jednak služby pro uživatele. Do první kategorie patří zejména možnost zveřejnit v souborném katalogu záznam, který splňuje určitá předem stanovená kritéria, či vytvořit katalogový záznam k rukopisu online apod.

⁴¹ VISK 6 Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů Memoriae Mundi Series Bohemica. Dostupné z: <https://visk.nkp.cz/visk-6>

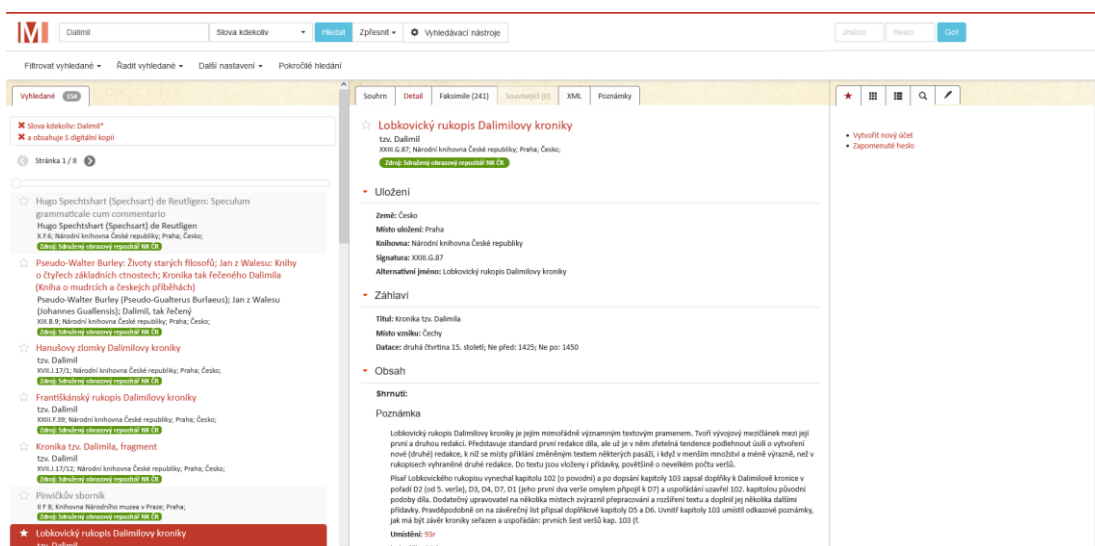
⁴² IIIF v Manuscriptoriu. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/cs/node/21290>

Mezi základní služby pro uživatele patří:

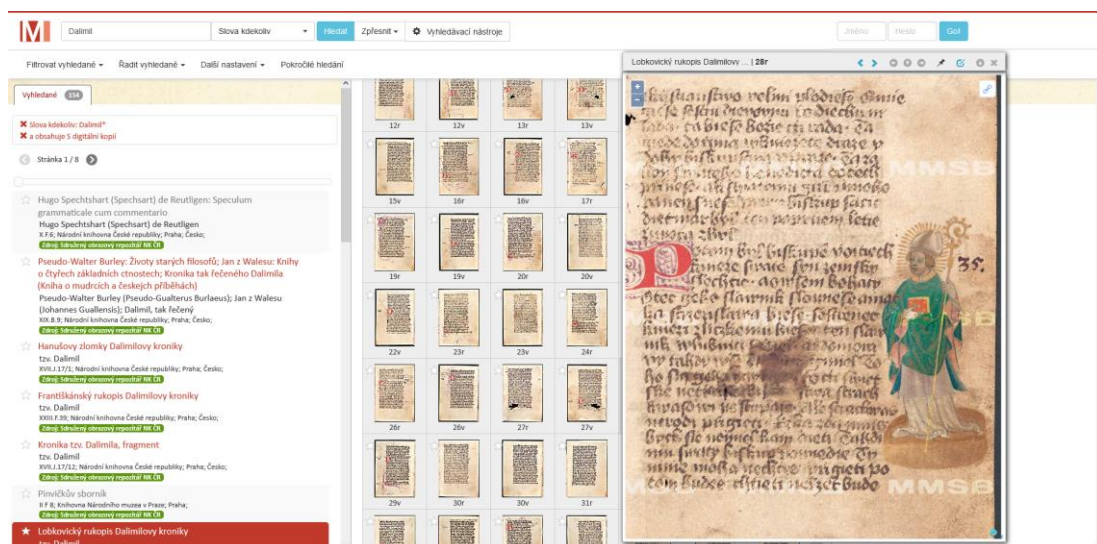
1. Vyhledávání
2. Zobrazování záznamů
3. Zobrazování digitálních kopií

Obrázek č. 4 – Výsledky hledání termínu „Dalimil“ v digitalizátech Manuscriptoria

Obrázek č. 5 – Detail záznamu k Lobkovickému rukopisu Dalimilovy kroniky (Národní knihovna ČR, sign. XXIII G 87)

Obrázek č. 6 – Digitalizovaná strana Lobkovického rukopisu Dalimilovy kroniky v kontextu digitalizátu celého rukopisu (Národní knihovna ČR, sign. XXIII G 87)

Protože práce se souborným katalogem na této úrovni je intuitivní a neliší se od využívání jakékoliv jiné digitální knihovny, přejdeme nyní k funkcím systému, které jsou pro *Manuscriptorium* specifické.

Mezi tyto **pokročilé služby pro uživatele** patří:

1. Vytváření a ukládání personalizovaného obsahu
2. Úpravy obrázků při zobrazení (otočení, ořez, převod do odstínů šedi apod.)

První z bodů souvisí s aktuálním personalizovaným obsahem v rámci digitálních knihoven. V *Manuscriptoriu* je možné vytvářet a ukládat následující položky: **oblíbené položky** (jednotlivé digitalizované obrazy), **virtuální dokumenty** (z oblíbených položek), **kolekce** (soubory dokumentů), **oblíbené dotazy** a **poznámky** (k jednotlivým digitalizovaným obrazům). Takto vytvořený obsah je možné soukromě nebo veřejně sdílet pomocí odkazu.

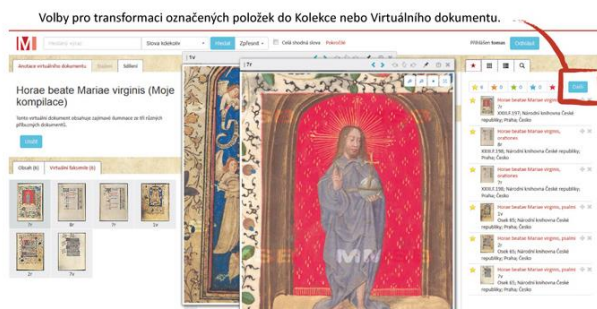
Virtuální dokumenty

Poskládejte si vlastní dokument

Z obrázků agregovaných v Manuscriptoriu si můžete složit vlastní virtuální dokument.

- Moje knihovna
- Obilíbené položky
- Virtuální dokumenty

V Manuscriptoriu si můžete označovat jednotlivé obrázky barevnými hvězdičkami. Z vybraných obrázků si pak můžete vytvořit vlastní dokument, pojmenovat jej, opatřit anotací a sdílet.

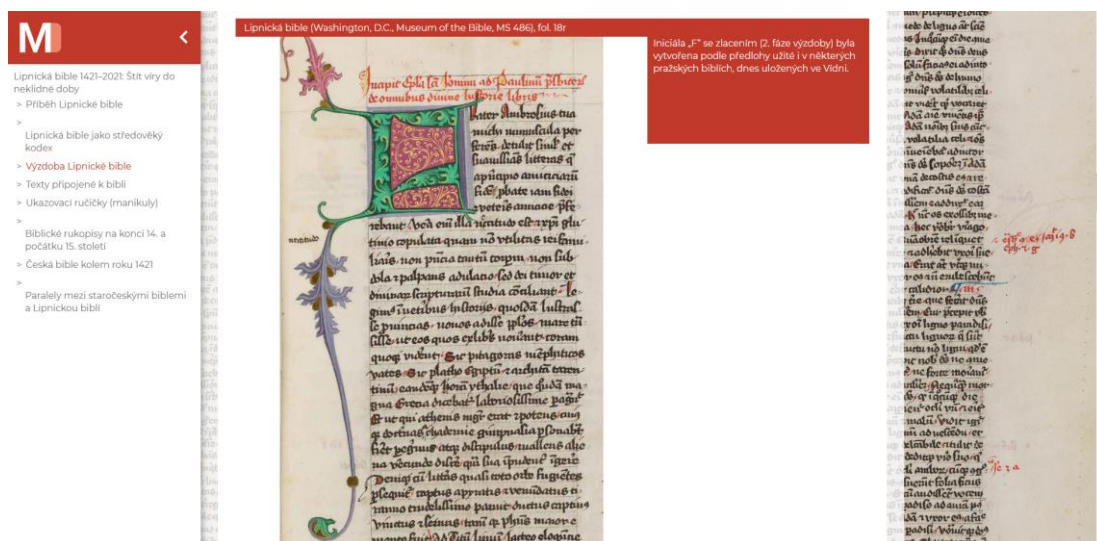

Aktuálně pracujeme na tutoriálu, ve kterém názornou formou předvedeme tvorbu a využití virtuálních dokumentů.

English

Obrázek č. 7 – Návod k tvorbě virtuálních dokumentů v Manuscriptoriu

Manuscriptorium vedle toho nabízí **blog**, který informuje o nově digitalizovaných rukopisech i novinkách ve výzkumu rukopisů, a také **virtuální výstavy**.

Obrázek č. 8 – Virtuální výstava Lipnická bible v Manuscriptoriu (ukázka)

5 KNIHOVĚDA.CZ

Jak už jsme zmínili v předchozím textu, základním úkolem při popisu jakékoliv tištěné knihy, která spadá do kategorie historických knižních fondů, je **identifikace vydání**. U bohemikálních inkunábulí a starých tisků tomuto účelu může posloužit portál *Knihověda.cz*, který obsahuje záznamy ke kompletní produkci tištěných bohemik do roku 1800. V této kapitole se na praktickém příkladu zaměříme na to, jak při této identifikaci postupovat, a jakým způsobem podat hlášení o novém vydání či exempláři bohemikálního starého tisku, pokud je při katalogizaci objevíme.

The screenshot displays the Knihověda.cz search interface. At the top, there's a search bar with a dropdown menu set to 'Všechna pole' and a 'Hledat' button. Below the search bar, a checkbox 'Zachovat současné nastavení filtrů' is checked. The main content area shows search results for 'Databáze mezi výsledky:'. It lists three databases: 'Bibliografie cizojazyčných tisků' (32 102), 'Knihopis českých a slovenských tisků' (19 635), and 'Databáze bohemikálních rukopisů' (2 200). It also shows filters for 'Kodikologická literatura' (9 802) and 'Knihovědná literatura' (5 608). The results are sorted by 'Relevance'. A list of results is shown, with the first three items visible. Item 1 is 'JANUA LINGUARUM RESERATA' by Jan Amos Komenský, 1592-1670. Item 2 is 'Histoire De La Guerre Des Hussites Et Du Concile De Basle ... Tome Second' by Lenfant, Jacques. Item 3 is 'JANUA LINGUARUM RESERATA: Sive, Omnium Scientiarum & Linguarum Seminarium: ID EST, Compendiosa Latinam & Anglicam, aliasque Linguas & Artium etiam fundamenta addiscendi Methodus: unà cum Januae Latinitatis Vestibulo. ... THE GATE of LANGUES UNLOCKED: or, a SEED-PLOT of all Arts and Tongues; containing a ready way to learn the Latine and English Tongue. Formerly translated by Tho: Horn: afterwards ... amended by Joh. Robotham: now ... reviewed by W. D. [= William Du-Gard] to which is premised a PORTAL. As also, there is now newly added the Foundation on the Janua, ...In an Alphabetical order, by G. P.' by Jan Amos Komenský, 1592-1670. On the right side, there's a sidebar with 'Upřesnit hledání' (Refine search) and 'Odstranit filtry' (Remove filters). It shows filters for 'Databáze: Bibliografie cizojazyčných tisků' and 'OR Databáze: Knihopis českých a slovenských tisků'. Below that, there's a 'Rok vydání' (Year of publication) filter with a range from 'Od:' to 'do:' and a 'Nastavit' (Set) button. At the bottom, there's an 'Autor' (Author) filter with a list of authors and their counts: 'Komenský, Jan Amos, 1592-1670' (1 003), 'Martin von Cochem, 1634-1712' (196), 'Alvares, Manuel, 1526-1583' (125), 'Kraus, Johann, 1649-1732' (123), and 'Schweiger, Thaddäus Franz, 1692-1743' (111).

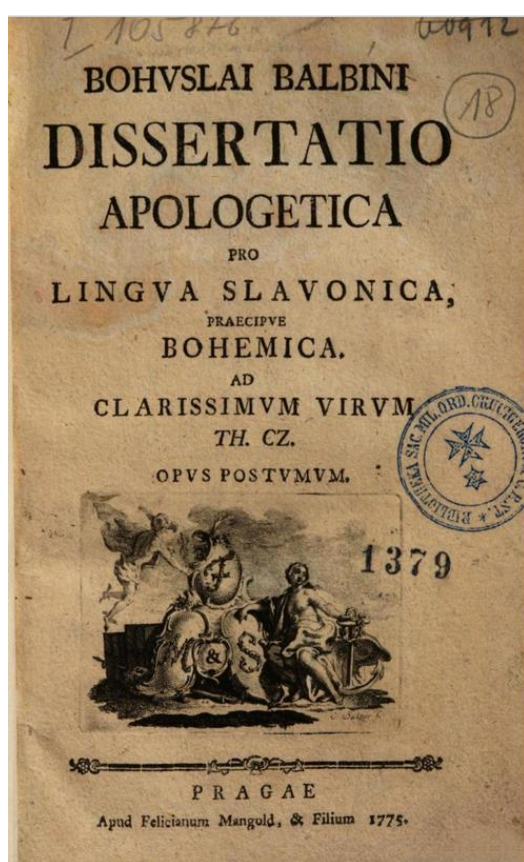
Obrázek č. 9 – Vyhledávání v integrovaných databázích portálu Knihověda.cz

Pro vyhledávání v integrovaných bibliografických databázích můžeme využít **základní vyhledávací rozhraní** (viz obrázek), které obsahuje pouze jedno vyhledávací pole formuláře, do kterého je možné zadat jakékoliv údaje charakterizující příslušné vydání. Případně je možné využít i **pokročilé vyhledávání**. Pokud chceme vyhledávání omezit na inkunábule a staré tisky, je vhodné z nabízených databází zaškrtnout první dvě (opět viz obrázek). Vyhledávání v databázi je poměrně intuitivní a při zadávání vyhledávacího termínu funguje **našeptávač**.

5.1 Identifikace bohemikálních starých tisků

Nyní se zaměříme na postup při identifikaci vydání bohemikálního starého tisku. Na příkladu níže si ukážeme i některá úskalí, která jsou s touto identifikací spojena. K dispozici máme starý tisk, jehož **titulní list** je reprodukován níže. Všechny důležité informace o vydání jsou zde uvedeny. Je z nich zřejmé, že se jedná o první posmrtné vydání známého spisu jezuity Bohuslava Balbína, jehož název se do češtiny překládá jako *Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého*.

Můžeme tedy do vyhledávacího pole bibliografických databází portálu *Knihovněda.cz* zadat první dvě slova titulu (*Dissertatio apologetica*) a v zobrazení výsledků zatrhnout první dvě databáze (BCBT a Knihopis). V době vzniku tohoto dokumentu se zobrazí pět záznamů; z toho první tři s datem vydání 1775 jsou relevantní.

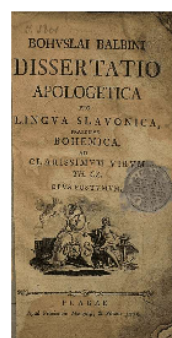
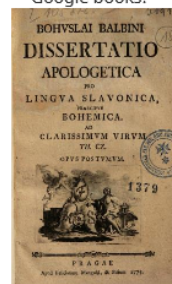

Obrázek č. 10 – Snímek titulního listu starého tisku, který má být v bibliografii určen (Národní knihovna ČR)

Je tedy zřejmé, že k prvnímu a posmrtnému vydání Balbínovy *Obrany*, které pořídil František Martin Pelcl v roce 1775, se vztahují celkem tři záznamy. Všechny tyto záznamy jsou v detailu reprodukovány na následujících obrázcích. Vyplývá z nich, že dílo je zařazeno do BCBT (je to cizojazyčné bohemikum), ale i do Knihopisu (obsahuje alespoň jedno české slovo) a že v roce 1775 vyšla dvě různá vydání (to je zřejmé už z reprodukováných titulních listů, na kterých jsou různé štočky, ale i z detailů popisu). Je tedy třeba ztotožnit naše vydání se správným záznamem. Dále je zřejmé, že BCBT eviduje obě vydání z téhož roku pod jedním číslem.

Nahlásit chybu	
Databáze:	Knihopis českých a slovenských tisků
Číslo knihopisu:	K00941
Hlavní autor:	Q Balbín, Bohuslav, 1621-1688
Název:	Bohuslai Balbini Dissertatio apogetica pro lingva slavonica, praecipve Bohemica...
Opis titulního listu:	Bohuslai Balbini Dissertatio apogetica pro »»
Nakladatelské údaje:	Praha : Felicián Mangold a syn, 1775
Rozsah:	121 str. ; 8°
Dedikant:	Q Pešina z Čechorodu, Tomáš, 1629-1680
Nakladatel:	Q Pelcl, František Martin, 1734-1801
Tiskař textu:	Mangoldt, Felicián a syn
Místo vydání:	Praha ↗
Poznámky:	1: "Nakladatelský signet, sign. C. Salzer sc." Dle: Jan T. Štefan: Knižní ilustrace bratrů Salzerů. In: 12. ročník odborné konference Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska, Olomouc 2003. http://www.vkol.cz/cs/aktivita/konference-a-odborna-setkani/12--rocnik-odborne-konference/clanek/knizni-ilustrace-bratru-salzeru/ (7.4.2011) 2: Text knihy je latinský, místy je použito německých slov. Kniha na str. 121 má české zvolání: "Nedeg zahynavti nam y budavcym!" Antikva v celém díle, v každé řeči. Marginalie. Poznámky pod čarou. Stránkové kustody. Signatury. Na tit. l. mědirytina 53 x 70 mm s letícím Hermesem, sedící ženskou postavou držící kotvu, pak knihy, meč a barokní štít o 3 polích s písmeny F M & S. Mědirytina označená C. Salzer sc:[ulpsit]. Viněty a linky barokové. Nadpisy kapitol. Arabské a římské číslování. Knihu vydal František Martin Pelzel.
Téma:	filologie
Forma/žánr:	odborná pojednání
Klíčová slova:	»»
Literatura:	1: Volf;1927: J. Volf: Bibliografické zvláštnosti. (Panorama 1927). 2: Nováček;1939: J. Nováček: První vydání Balbínovy rozpravy na obranu čes. jazyka. V Praze 1939.
Dodatky:	BOHUSLAI BALBINI DISSERTATIO APOLOGETICA PRO LINGVA SLAVONICA, PRAECIPVE BOHEMICA. AD CLARISSIMUM VIRVM TH.[homam de] CZ.[echorod] OPVS POSTHVMVM. PRAGAE Apud Felicianum Mangold, & Filium 1775. 8°. [II] - 121 str. Na tit. str. mědirytový signet Feliciána Mangolda a syna, impresum pod rokokovou linkou, na str. 1 vlys (v rokajích krajinka), uprostřed horních okrajů stran krátké rokokové tyče, na str. 121 koncová viněta (sedící putto na rokajích s květy v rukou).
Odkazy:	 Digitalizovaný dokument
Zdrojová báze:	www
Exempláře:	1: Knihovna Národního muzea (Praha, Česko) -- sign. 70 C 66 2: Josef Nováček (Praha, Česko) -- sign. ? (dnes asi v KNM v Praze) 3: Univerzitná knižnica (Bratislava, Slovensko) -- sign. LF 531 »»
Trvalý odkaz:	 https://knihoveda.lib.cas.cz/Record/K00941

Google books:

Obrázek č. 11 – Vyhledaný záznam Knihopis č. 941 (detail)

« Předchozí

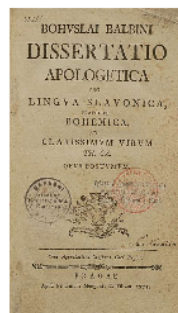
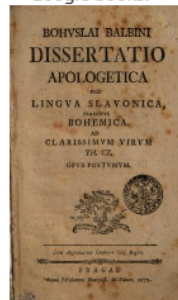
2 z 7 výsledků

Další »

Nahlásit chybu

Databáze:	Knihopis českých a slovenských tisků
Číslo knihopisu:	K00942
Hlavní autor:	Q Balbín, Bohuslav, 1621-1688
Název:	Bohuslai Balbini Dissertatio apologetica pro lingva slavonica praecipve bohemica...
Opis titulního listu:	Bohuslai Balbini Dissertatio apologetica pro »»
Nakladatelské údaje:	Praha : Felicián Mangoldt a syn, 1775
Rozsah:	121 str. ; 8°
Dedikant:	Q Pešina z Čechorodu, Tomáš, 1629-1680
Nakladatel:	Q Pelcl, František Martin, 1734-1801
Tiskař textu:	Mangoldt, Felicián a syn
Místo vydání:	Praha ↗
Poznámky:	1: Text knihy jest latinský, místy je užito německých slov. Kniha končí českým zvoláním: "Nedeg zahynavti nam y budavcym!" Antikva v celém díle, v každé řeči. Marginalie. Poznámky pod čarou. Stránkové kustody. Signatury. Versálky o výši 2 ř. Viněty a linky barokové. Nadpisy kapitol. Arabské i římské číslování. Knihu vydal František Martin Pelzel.
Téma:	filologie
Forma/žánr:	odborná pojednání
Dodatky:	BOHUSLAI BALBINI DISSERTATIO APOLOGETICA PRO LINGVA SLAVONICA. PRAECIPVE BOHEMICA. AD CLARISSIMUM VIRVM TH.[omam de] CZ.[echorod] OPVS POSTHVMVM. Cum Approbatione Censurae Caes. Regiae. PRAGAE Apud Felicianum Mangold, & Filium 1775. 8°. [II] - 121 str. Na tit. str. rokoková váza s květy, trubkou a bubínkem, linka, rokoková tyč, na str. 1 vlys (v rokajích krajinka), uprostřed horních okrajů stran krátké rokokové tyče, na str. 121 koncová viněta (sedící putto na rokajích s květy v rukou).
Odkazy:	Digitalizovaný dokument Digitalizovaný dokument
Zdrojová báze:	www
Exempláře:	1: Bayerische Staatsbibliothek (Mnichov, Německo) -- sign. Exeg. 281/1 2: Jihočeská vědecká knihovna (České Budějovice, Česko) -- sign. Zlatá Koruna SC 168 3: Jihočeská vědecká knihovna (České Budějovice, Česko) -- sign. Zlatá Koruna SE 1547 »»
Trvalý odkaz:	https://knihoveda.lib.cas.cz/Record/K00942

Google books:

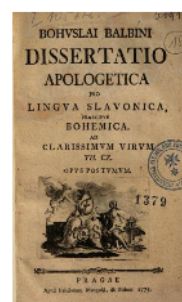
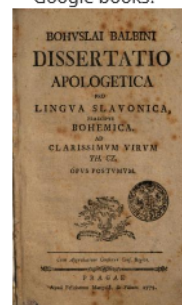

Obrázek č. 12 – Vyhledaný záznam Knihopis č. 942 (detail)

[Nahlásit chybu](#)

Databáze:	Bibliografie cizojazyčných tisků
Číslo BCBT:	BCBT43045
Hlavní autor:	Q Balbín, Bohuslav, 1621-1688
Název:	BOHVSLAI BALBINI DISSERTATIO APOLOGETICA PRO LINGVA SLAVONICA, PRAECIPVE BOHEMICA. AD ... VIRVM TH. CZ. [=Thomam de Czechorod] OPVS POSTHVMVM.
Opis impresa:	PRAGAE Apud Felicianum Mangoldt, & Filium 1775.
Nakladatelské údaje:	Praha : Mangoldt, Felicián : Mangoldt, Jan, 1775
Rozsah:	[20], 121 pp ; 8°
Knihkupec:	Q Mangoldt, Jan, činný 1771-1791 Q Mangoldt, Felicián, činný 1743-1796
Dedikant:	Q Pešina z Čechorodu, Tomáš, 1629-1680
Dedikátor:	Q Balbín, Bohuslav, 1621-1688
Nakladatel:	Q Mangoldt, Felicián, činný 1743-1796 Q Mangoldt, Jan, činný 1771-1791
Místo vydání:	Praha
Poznámky:	1: Vyskytují se výtisky s upravenou titulní stranou: před impresem je vytištěno censurní povolení "Cum Approbatione Cenfurae Caef. Regiae." a místo Mangoldtova signetu je umístěna viněta s vázou a květy. 2: Podrobný rozpis se seznamem dochovaných exemplářů, jejich proveniencí a citacemi odborné literatury viz v digitální verzi Bibliografie spisů B. Balbína ...
Téma:	filologie
Chronologický termín:	století 18.
Forma/žánr:	odborná pojednání
Klíčová slova:	»»
Literatura:	1: Baďurová, A. et alii: Bibliografie spisů Bohuslava Balbína vytištěných do roku 1800. I. Bibliografické popisy, Praha 1989. num. 8, s. 41-44. https://www.lib.cas.cz/kvo/cizojazyčna-bohemika/ 2: Knihopis num. 941, 942.
Odkazy:	Digitalizovaný dokument Digitalizovaný dokument
Zdrojová báze:	www
Exempláře:	1: Praha : Národní knihovna ČR (45 B 9 - s digitální kopií (tit. strana s aprobací)) 2: Praha : Národní knihovna ČR (I 105876 - s digitální kopií (bez aprobace))
Trvalý odkaz:	https://knihoveda.lib.cas.cz/Record/3298000000517492

Google books:

Obrázek č. 13 – Vyhledaný záznam BCBT č. 43045 (detail)

Při bližším srovnání není problém **identifikovat vydání** se záznamem Knihopisu č. 941 (či v notaci užívané online K00941). Zároveň jsou obě vydání z roku 1775 evidována v BCBT pod č. 43045 (v online databázi zapsáno jako BCBT43045). Jak je patrné, důležité pro identifikaci jsou náhledy titulních stran přímo v záznamech; v případě potřeby detailního srovnání je možné využít odkazy na kompletní digitální kopie. Když jsme si jisti s identifikací, můžeme v popisném záznamu uvést zjištěná čísla bibliografií.⁴³ Zároveň bychom měli **ověřit, že náš exemplář je v bibliografiích evidován** (viz také následující oddíl). Do popisného záznamu můžeme nejen převztít záznam z bibliografie, ale také jej doplnit o exemplářové znaky (detailněji k tomu viz v předchozím textu).

Pokud nás zajímá **kontext** tohoto vydání v rámci české tiskařské produkce, můžeme na portálu *Knihověda.cz* využít další zdroje. Vedle bibliografie knihovědné a kodikologické literatury, která je také obsažena v integrovaných databázích, jsou to *Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku* a *Mapa tiskařské produkce Čech a Moravy do roku 1800*.

Zadáme-li vyhledávací termín *Dissertatio apologetica* do *Encyklopedie*, objeví se mezi výsledky na prvním místě odkaz na heslo *Apologie*, které pojednává o tomto žánru v kontextu české tiskařské produkce od jejích počátků do konce raného novověku (viz obrázek níže). V *Encyklopedii* je též možné získat informace o vydavateli tohoto tisku Feliciánu Mangoldovi (v heslu *Řehoř Mangold* věnovaném na prvním místě jeho otci).

Český knihtisk v roce 1775 je možné vizualizovat v *Mapě*. Při nastavení vyhledávacích kritérií na tento rok zjistíme, že obě bibliografie v něm evidují na 600 vydání českých i cizojazyčných bohemik. Samozřejmě některá vydání jsou pravděpodobně evidována v obou bibliografiích. S pomocí vyhledávacího pole na pravé straně mapy je možné zobrazit jazykovou skladbu zobrazených vydání – čeština už tehdy výrazně dominovala nad němčinou a latinou (viz obrázek níže), ale i další údaje. Lze například zobrazit či filtrovat místa tisku (zobrazená ostatně také v mapové části aplikace), tiskaře, témata nebo žánry vydávaných děl.

⁴³ V poli 510 bibliografického datového formátu MARC 21. Detailní návod viz: PALIČKOVÁ, Tereza. *Stručná rukověť pro katalogizaci starých tisků podle RDA*. Dostupné z: <https://text.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/oddeleni-rukopisu-a-starych-tisku/strucna-rukovet-pro-katalogizaci-starych-tisku-podle-rda>

Apologie

Apologie (z řec. apologeomai = bráním se, angl. apologia nebo defence, fr. apologie, něm. Apologie nebo Verteidigung) v antickém Řecku obsahově nevyhraněná obhajovací řeč, od počátku křesťanství primárně žánr náboženské literatury zaměřený na obhajobu víry. První tištěnou apologií tohoto typu byla *De veritate fidei catholicae contra gentiles* (Köln/R. 1475), kterou v 13. století sepsal Thomas Aquinas. Tištěné apologie jako součást bohaté **konfesijní** literatury došly velkého uplatnění zvláště v rámci rozvinuté náboženské polemiky 16. a počátku 17. století.

Žánr byl užíván také k obhajobě určité osoby, instituce, činnosti či národa. Václav Šturm publikoval *Rozsouzení a bedlivé uvážení velkého kancionálu od bratří valdenských jinák boleslavských sepsaného* (Praha 1588) jako kritiku *Písni duchovních evangelistských*, které vyšly v ivančické **Tiskárně bratrské** roku 1576. Dostalo se mu anonymní odpovědi *Obrana mírná a slušná kancionálu bratrského, kterýž D. Václav Šturm neprávě zhaněl* (Kralice? 1588). Na toto sepsání Šturm reagoval spiskem *Odpověď slušná a důvodná na velmi hánlivou a rouhavou Obranu kancionálu bratrského* (Litomyšl 1590). Unikátním **exemplářem** se zachovala obhajoba Henyka z Valdštejna. Byla psaná pod **pseudonymem** Jan Pravda Litovanský mimo jiné ve věci zavražděného Ondřeje Mizery, zaměstnance dobrovické **Tiskárny valdštejnské**. Nesla název *Apologia nebo Vypsání velkého a těžkého neštěstí, v které ... pan Henyk z Valdštejna a na Dobrovici ... původem a spiknutím zlých, lstných, neupřímných lidí a rušitelův dobrého řádu a práva uveden býti ráčil* (1618). Bránili se i jezuité vyhnání z Čech, např. latinským spiskem Adama Tannera *Apologia pro Societate Jesu ex Bohemiae regno, ab eiusdem regni statibus religionis sub utraque publico decreto immerito proscripta anno 1618 die 9. Junii* (Wien 1618). Táž apologie byla publikována i v německé verzi jako *Apologia oder Schutzschrift der Societät Jesu, so den 9. Junii diss 1618 Jars von den Uncatholischen aus den Landtstänthen des Königreichs Böheim durch ein angemast öffentlich Decret unbillich proscribirt und aussgeschafft worden* (Wien 1618).

S laicizací veřejného života naplňovaly tento žánr též obhajoby jazyka a národa. První programovou obranu formuloval z pozic národního humanismu překladatel Viktorin Kornel ze Všehrd. Obrana je vtělena do **předmluvy** k dílu Johanna Chrysostoma „O napravení padlého“. Dílo vytiskl **Mikuláš Bakalář** jako součást objemného **sborníku** *Knihy čtery, dvoje s. Jana Zlatoustého, první jsú O napravení padlého a druhé na tuto řeč, že žádny urážen býti nemuož, Cypriána pak svatého též knihy dvoje* (Plzeň 1501). V dobách národního obrození se jako jeden z prvních obhánců českého jazyka projevil František Josef hrabě Kinský ve svých vychovatelských úvahách *Erinnerung über einen wichtigen Gegenstand von einem Böhmen* (Praha 1773). Balbínův rukopis „De Regni Bohemiae felici quondam, nunc calamitosa statu“ zpřístupnil tiskem až František Martin Pelcl pod názvem *Dissertatio apogetica pro lingua Slavonica praecipue Bohemica* (Praha 1775 ve dvou odlišných vydáních). Důležitá je též Thámová česky psaná *Obrana jazyka českého proti zlobivým jeho utrháčům* (Praha 1783). Z téhož roku pochází politicky pojatá obhajoba stylizovaná Josefem Aloisem Hankem z Hankenštejna *Empfehlung der böhmischen Sprache und Literatur* (Wien 1783). Myšlenkový svod předchozích obran představuje *Sláva a výbornost jazyka českého* Jana Rulíka (Praha 1792).

Lit.: HAFENSCHEROVÁ, E.: Stavovské Apologie a jejich úloha ve stavovském povstání let 1618-1619. Praha 1971 (diplomová práce uložená na katedře historie FF UK v Praze); KOPECKÝ, M.: Balbínovo „tractatio“ a Pelclova edice. Listy filologické 111, 1988, s. 120-124; PRAŽÁK, AL.: Národ se bránil. Obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost. Praha 1945; ŘÍČAN, R.: Dějiny jednoty bratrské. Praha 1957; TIBENSKÝ, J.: Chvály a obrany slovenského národa. Bratislava 1965.

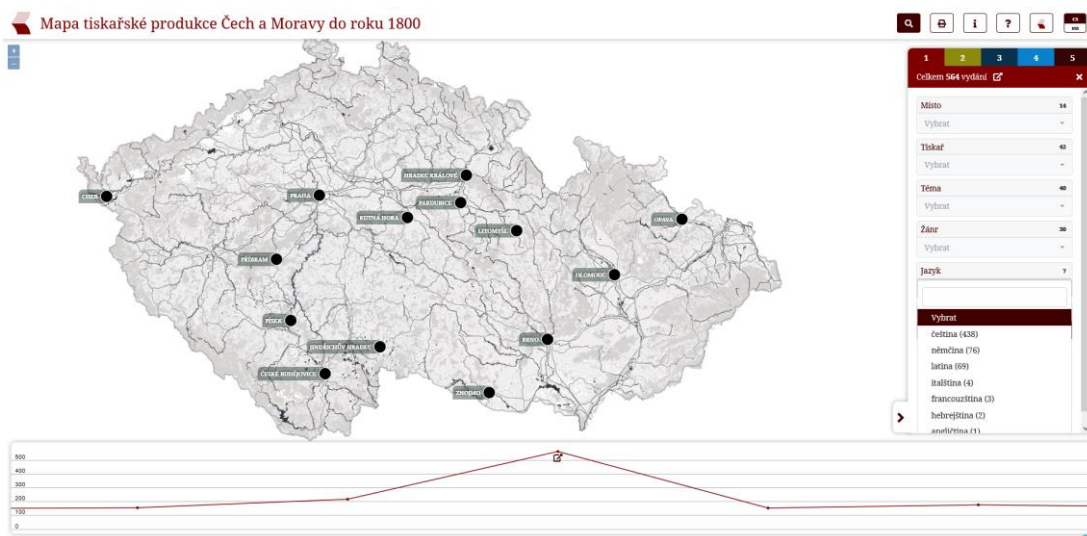
Lex.: VLAŠÍN, Š. (red.): Slovník literární teorie. Praha 1977, s. 27.

Autor hesla: Petr Voit.

Zdroj: Petr Voit, Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století, Praha 2006.

Kategorie: Tištěná kniha | Žánry

Obrázek č. 15 – Heslo Apologie v Encyklopedii knihy, které pojednává také o Balbínově Obraně

Obrázek č. 14 – Český a moravský knihtisk v roce 1775 a jeho jazyková skladba

5.2 Hlášení nově nalezeného vydání nebo exempláře

V případě, že náš exemplář **splňuje kritéria pro tiskařské bohemikum** (viz kapitolu věnovanou národní retrospektivní bibliografii výše), je možné, že vydání nebo exemplář v bibliografiích na stránce *Knihověda.cz* nenajdeme. Tady je třeba upozornit na to, že existenci záznamu je třeba při vyhledávání ověřit raději podle několika různých kritérií, tedy nejen titulu, ale i roku vydání apod.

V případě, že se vydání v databázích nevyskytuje, s velkou pravděpodobností se jedná o **nově nalezené vydání**, unikát. Častějším případem bude, že se v databázích vyskytuje vydání, ale nikoliv exemplář, který máme k dispozici. Tehdy se jedná o **nově nalezený exemplář**. Existenci nově nalezených vydání a exemplářů je třeba ohlásit tvůrcům bibliografií. Jak jsme viděli na příkladu tisku identifikovaného v předchozím oddílu, některá bohemika splňují kritéria pro zařazení do obou databází.

V případě **českojazyčných starých tisků** (knih vytištěných do roku 1800 včetně, které obsahují alespoň jedno české slovo) je třeba obrátit se (nejlépe e-mailem) na pracovníka Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR, který má na starosti *Knihopis českých a slovenských tisků*.⁴⁴

V případě **cizojazyčných bohemikálních starých tisků** (knih vytištěných do roku 1800 včetně, které splňují definici bohemika) je třeba se obrátit na pracovníky Knihovědného oddělení Knihovny AV ČR, kteří vytvářejí *Bibliografii cizojazyčných bohemikálních tisků* (společný e-mail: kvo@knav.cz).

⁴⁴ Srov. <https://www.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/oddeleni-rukopisu-a-starych-tisku/kontakty>

SHRNUTÍ STUDIJNÍHO TEXTU

V oblasti zpracování historických knižních fondů existují souborné katalogy zvlášť pro jednak rukopisy a jednak ostatní média (prvotisky, staré tisky a speciální dokumenty). To se týká i českých souborných katalogů: *Manuscriptorium* je určeno zejména pro rukopisy a *Souborný katalog ČR* pro staré tisky. Pro popisy rukopisů v elektronickém prostředí se užívá standardu TEI P5 na bázi XML, tištěná produkce do roku 1800 se popisuje v bibliografickém datovém formátu MARC 21.

Při vytváření záznamů pro souborné katalogy historických fondů je třeba přihlížet ke specifickým zpracovávaných knih a k zavedeným standardům a doporučením. U tištěné produkce je třeba dohledávat vydání v retrospektivních národních bibliografiích. V případě bohemik je možné využít integrované databáze v portálu *Knihověda.cz*, jinak je třeba pracovat se zahraničními soubornými národními retrospektivními bibliografiemi, jako jsou *Universal Short Title Catalogue*, *Incunabula Short Title Catalogue*, VD16, VD17, VD18, EDIT16 a mnohé další. V záznamech je třeba v příslušném poli bibliografii citovat.

Odevzdávání záznamů do souborných katalogů je poloautomatizované či automatizované a v případě obou nejvýznamnějších českých souborných katalogů doporučuje Národní knihovna ČR jako jejich provozovatel uzavření smlouvy o dodávání dat.

Manuscriptorium nabízí vedle záznamů i digitální kopie rukopisů, agregaci zahraničních zdrojů a další služby včetně online katalogizačního nástroje *M-Tool*. Při zpracování tisků pro *Souborný katalog ČR* má zvláštní význam portál *Knihověda.cz*, který integruje databáze, jež obsahují veškerou českou tiskařskou produkci do roku 1800. V případě nalezení nového vydání či exempláře bohemikálního starého tisku je třeba kromě vytvoření záznamu pro souborný katalog podle jazyka tisku podat hlášení správcům databáze *Knihopis českých a slovenských tisků* (Národní knihovna ČR) nebo *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků do roku 1800* (Knihovna AV ČR).

LITERATURA

Všechny citace webových zdrojů v seznamu literatury jsou aktuální k 30. 11. 2021

ANDRLE, Jan. Česká národní retrospektivní bibliografie jako pomůcka a výzva pro literární historii. *Česká literatura*. Roč. 60, č. 6, 2012, s. 903–930.

Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků do roku 1800 (BCBT). Dostupné z: <https://kvo.lib.cas.cz/cizojazyčna-bohemika/databaze-bcbt/>

Bibliografické databáze bohemikálních tisků, rukopisů a moderní literatury. Dostupné z: <https://knihoveda.lib.cas.cz>

CERL Thesaurus. Dostupné z: <https://thesaurus.cerl.org>

ČESKO. 257/2001 Sb. *Knihovní zákon*. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?r=2001&cz=257>

Databáze rukopisů a bibliografie kodikologické literatury. Dostupné z: <http://tslanius.mua.cas.cz/KATALOG>

De bibliografie van het handgedrukte boek (STCV). Dostupné z: <https://www.stcv.be>

Definice cizojazyčných bohemik. Dostupné z: <https://kvo.lib.cas.cz/cizojazyčna-bohemika/bibliografie-cizojazycných-bohemikalnich-tisku/definice-cizojazycných-bohemik/>

Definice digitálního dokumentu pro potřeby zpřístupnění a trvalého uložení v podprogramu VISK6. Dostupné z: http://www.manuscriptorium.com/sites/default/files/docs/manuscriptorium_visk6_definice.pdf

DRAGOUN, Michal. *Středověké rukopisy v českých zemích: handbušek kodikologa*. Praha: Scriptorium, 2018

EDIT16: censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo. Dostupné z: <http://edit16.iccu.sbn.it>

Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku. Dostupné z: <https://www.encyklopedieknihy.cz>

English Short Title Catalogue (ESTC). Dostupné z: <http://estc.bl.uk>

Europeana: objevte inspirující evropské kulturní dědictví. Dostupné z: <https://www.europeana.eu/cs>

Extensible Markup Language (XML). Dostupné z: <https://www.w3.org/XML/>

GLN 15-16: une bibliographie de la production imprimée des 15e et 16e siècles des villes de Genève, Lausanne et Neuchâtel. Dostupné z: <https://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/bge/gln/>

Heritage of the Printed Book Database (HPB). Dostupné z: <https://www.cerl.org/resources/hpb/>

Historické fondy. Dostupné z: <http://projekt.historickefondy.cz>

IIIF v Manuscriptoriu. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/cs/node/21290>

Incunabula Short Title Catalogue (ISTC). Dostupné z: https://data.cerl.org/istc/_search

Jak přispívat do SK ČR. Dostupné z: <https://www.caslin.cz/caslin/spoluprace/jak-prispivat-do-sk-cr>

Knihopis českých a slovenských tisků. Dostupné z: <http://www.knihopis.cz>

Knihověda.cz: Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800. Dostupné z: <https://www.knihoveda.cz>

KVK – Karlsruher Virtueller Katalog. Dostupné z: <https://kvk.bibliothek.kit.edu>

LINDA, Jaromír et al. *Repertorium rukopisů 17. a 18. století muzejních sbírek v Čechách*. I–II. Praha: Karolinum, 2003–2007

M-Tool Online. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/apps/m-tool/m-tool.php>

Manuscript Description. Dostupné z: <https://www.tei-c.org/release/doc/tei-p5-doc/en/html/MS.html>

Manuscripts: Explore the roots of European written culture through manuscripts from antiquity to the early print era. Dostupné z: <https://www.europeana.eu/cs/collections/topic/17-manuscripts>

Manuscriptorium: Digital Library of Written Cultural Heritage. Dostupné z: <https://www.manuscriptorium.com>

Mapa tiskařské produkce Čech a Moravy do roku 1800. Dostupné z: <https://mapa.knihoveda.cz>

MAREK, Jindřich. Využití standardu TEI pro popis literárních rukopisů a edice textů. *Archivní časopis*. Roč. 64, č. 4, 2014, s. 341–355.

Minimální záznam RDA/MARC 21 pro textové monografické zdroje – staré tisky. Dostupné z: <https://www.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/zpracovani-fondu/katalogizacni-politika/minimalni-zaznam-rda-marc-21-pro-textove-monograficke-zdroje-2013-stare-tisky>

Nástroje a zdroje pro VISK6. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/cs/zdroje-nastroje-visk6>

PALIČKOVÁ, Tereza. *Stručná rukověť pro katalogizaci starých tisků podle RDA.* Dostupné z: <https://text.nkp.cz/o-knihovne/odborne-cinnosti/oddeleni-rukopisu-a-starych-tisku/strucna-rukovet-pro-katalogizaci-starych-tisku-podle-rda>

URBÁNKOVÁ, Emma, WIŽDÁLKOVÁ, Bedřiška a HORÁK, František, *Pravidla jmenné katalogizace starých tisků, prvotisků a rukopisů.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971.

Provenio: virtuální rekonstrukce knižních celků. Dostupné z: <https://www.provenio.net>

De Short-Title Catalogus Netherlands (STCN). Dostupné z: <http://www.stcn.nl>

Souborný katalog České republiky. Dostupné z: <https://www.caslin.cz>

Spolupráce. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/cs/spoluprace-s-manuscriptoriem>

TEI P5 ENRICH schéma. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/cs/tei-p5-enrich-schema-cs>

Text Encoding Initiative: Guidelines. Dostupné z: <https://tei-c.org/guidelines/>

Universal Short Title Catalogue: an open access bibliography of early modern print culture (USTC). Dostupné z: <https://www.ustc.ac.uk>

Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts (VD16). Dostupné z: <http://www.vd16.de>

Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts (VD17). Dostupné z: <http://www.vd17.de>

VD18-Datenbank: Das Verzeichnis Deutscher Drucke des 18. Jahrhunderts (VD 18). Dostupné z: <http://www.vd18.de>

VISK 6 Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů Memoriae Mundi Series Bohemica. Dostupné z: <https://visk.nkp.cz/visk-6>

Zásady popisu rukopisů. Dostupné z:

https://www.mua.cas.cz/sites/default/publicFiles/SOUBORY/2015/09/22/11-22-33/rkp_zasady.pdf

PŘÍLOHY

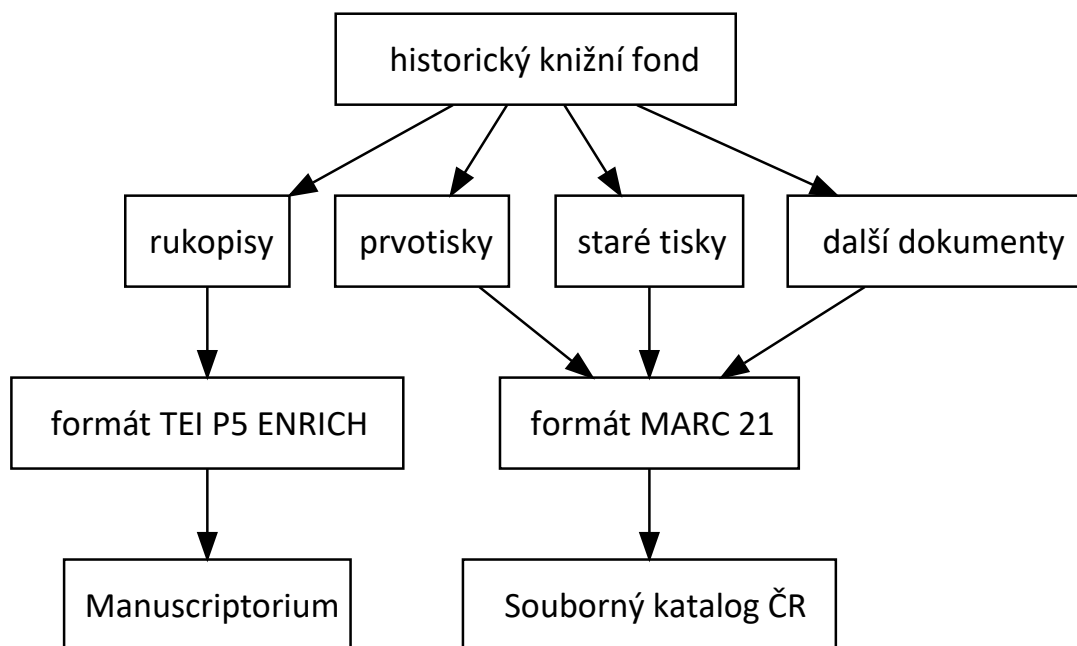

Diagram znázorňující zpracování různých typů historického knižního fondu
v různých formátech pro české souborné katalogy

Název:	Vytváření specializovaných souborných katalogů (rukopisů, prvotisků, vzácných tisků, speciálních dokumentů)
Verze:	1.0
Autor:	Mgr. Jindřich Marek, Ph.D.
Počet stran:	36
Rok vydání:	2021
Jazyková korektura:	Markéta Roupcová